

I løbet af de seneste år er jeg flere gange, når jeg har holdt oplæg på konferencer, i pausen blevet spurgt, om jeg har læst sociologen Rasmus Willigs bøger. Når jeg har svaret nej, er jeg oftest blevet opfordret til at gøre det. For som det er blevet sagt: "Han siger præcist det samme som du." I mit stille sind har jeg tænkt, at hvis det virkelig er tilfældet, så behøver jeg jo ikke at læse hans bøger. Men måske skyldes det snarere, at jeg har haft så rigeligt at gøre med at sammenholde psykologfaglige teorier med kliniske erfaringer og empiriske data for at skabe overblik over det alarmerende faktum, at almindelige, sunde og raske mennesker i stadigt større tal bliver psykisk nedbrudt og undertiden invaliderende syge af at gå på arbejde og af at befinde sig i uddannelsessystemet.

At blive bekræftet i sine iagttagelser og forsøg på teoridannelse kan være noget af en "mixed blessing", når det samtidig indebærer, at ens værste anelser bliver indfriet. Det er det, jeg i løbet af læsningen af Rasmus Willigs *Afvæbnet kritik* igen og igen er blevet konfronteret med.

Rasmus Willig, der er lektor på RUC, slår i sin bog fast fra starten: Den herskende neoliberale samfundsindretning har på forbløffende kort tid skabt en kultur, der i stadig højere grad umyndiggør og sætter borgerne i vores demokratiske samfund uden for indflydelse. Willigs analyse tager udgangspunkt i et bærende demokratisk princip, nemlig borgernes ret til at ytre deres bekymringer og blive hørt uden risiko for sanktioner. Denne erfaringsdannelse er demokratiets primære socialiseringsproces. Umyndiggørelsesprocesser, der forhindrer denne socialiseringsproces er, med Willigs ord, at betragte som fejludviklingstendenser eller ligefrem patologiske.

Det gennemgående tema for Willigs analyse er den rolle, som kritik spiller som motor for erkendelse og forandring. "Fremsat og besvaret kritik er en del af en demokratisk hverdagsbegivenhed" og er derved i sig selv motor for demokratisk legitimitet.

Willigs primære fokus i bogen er den herskende neoliberale kulturs svar på kritik, idet de "indeholder vigtige informationer om hverdagens magtudøvelse og ikke mindst om de værdier, som magthaverne og andre forsøger at beskytte med deres afvæbning af kritikken". Der kan ifølge Willig udledes en samtidsdiagnose på baggrund af, hvordan der svares på kritik. Er der en klar forventning om, at det kan nytte at fremsætte kritik, vil det bidrage til, at borgerne engagerer sig, mens afvisning af kritikken, der fremføres med en mere eller mindre skjult trussel om, at det kan koste karriere og status, vil lede til forarmelse af den demokratiske kultur. Svarene på kritik danner en skitse til en ny måde at anskue vores samfundsudvikling på. Dette er bogens ambition.

Willig har valgt at anvende en "ukonventionel empirisk metode", hvis data han anvender i udviklingen af en kritisk sociologisk teoridannelse om den herskende neoliberale kultur, således som den udfolder sig på vore arbejdspladser og i uddannelsessystemet. Metodens empiriske materiale er indsamlet i forbindelse med hans seneste syv års foredragsvirksomhed for pædagoger, lærere, sygeplejersker, politibetjente og pædagogmedhjælpere. Materialet består i tilhørernes eksempler på sætninger fremsat af ledere som svar på medarbejdernes kritik. Disse sætninger og svar på kritik kan ikke ses isoleret. De indgår i en analyse og beskrivelse af en stadig mere magtfuld neoliberal kultur, hvor medarbejdere og ledere på arbejdsmarkedet og i uddannelsessystemet i forbindelse med indførelsen af strukturforandringer og uforudsigelige og hyppige reformtiltag dikteret ovenfra, er blevet underkastet styringsmekanismer, der i stigende grad umyndiggør og underminerer professionsudøvernes faglige, etiske og personlige integritet.

En arbejdsledelse, der synes at være styret af et umætteligt behov for, at der på alle niveauer udvises voksende konkurrenceevne, og som stiller krav om stadig større effektivitet, tvangsfleksibilitet og uopnåelig målopfyldelse. Som i forfølgelsen af stadigt større konkurrencegevinst udsætter medarbejderne for underfinansierede kontrakter og underbemanding, der effektivt umuliggør udførelsen af et meningsfuldt og fagligt kvalificeret arbejde. Hvor medarbejdere og ledere tvinges til at omgå de love, deres arbejde er omfattet af og at være uærlig om det. Og det sker under anvendelse af frygtbaserede foranstaltninger som standardisering, evaluering og kontrol og underbygges af slet skjulte trusler om repressalier fremført i et nysprog, der holdningsbearbejder og koloniserer borgernes bevidsthed på alle niveauer i samfundet med den neoliberale ideologi.

Vi har at gøre med en kultur, der på forhånd er uimodtagelig for kritik. I virkelighedens verden hilses de ytringer velkommen, der tjener til at styrke den positive branding af den neoliberale organisering og ledelse, mens selv velmente og rationelt begrundede forslag til ændringer afvises eller ties ihjel. Willig viser, hvordan de neoliberale svar på kritik er at rette personangreb mod den, der fremfører kritik, og at svarene producerer følelsesmæssige chok, som umuliggør enhver modstand. Pointen er, at kritik mod strukturelle problemer, der er skabt af den neoliberale styreform og organisering af arbejdet, bliver mødt med et utålmodigt og undertiden groft og intimiderende personangreb, der gør medarbejderen usikker på sig selv og efterlader denne med følelsen af utilstrækkelighed og tvivl om sin egen dømmekraft og virkelighedsoplevelse.

Det vil føre for vidt i denne sammenhæng at give en fyldestgørende beskrivelse af bogens analyser og dokumentation herfor. De indsamlede sætninger og svar på kritik er samlet i et kapitel for sig, hvor de er anført side om side på kapitlets 21 sider. Willig vil have, at vi skal læse dem alle. Opremsningen er tænkt som en slags vaccination, der skal gøre os immune, så vi kan afvise den gift, der dråbevist rammer modtageren af svarene.

Efter mange års arbejde som supervisor på offentlige og private arbejdspladser og som behandler af invaliderende stressramte medarbejdere og ledere, kan jeg ikke blot genkende Willis opremsning af svarene på kritik, jeg kan tilføje mange, mange flere. Svar, der i mange tilfælde blev kulminationen på den lange række af ubærlige pres, som de pågældende var udsat for i udførelsen af deres arbejde – svar som udløste det endelige og forudsigelige sammenbrud.

Men selv om jeg var bekendt med svarene på forhånd, hvilket de fleste medarbejdere og ledere er, så virkede listen – sammenholdt med fremstillingen af den neoliberale ideologis stigende dehumanisering og totalisering af borgerne – intet mindre end frygtindgydende. Som at befinde sig i et klaustrofobisk, lukket rum, hvor man umuligt kan undslippe den ubønhørlige recitation af sætninger, der skaber en kakofoni af lyde og bogstavernes synsbombardementer. Sætninger, der forulemper, nedgør og tilintetgør modtageren. Måske må jeg leve med, at jeg aldrig bliver immun eller galvaniseret nok til, at det ikke berører og ryster mig.

Der er rettet indvendinger mod Willigs anvendelse af, hvad han selv kalder en ukonventionel empirisk metode. Kritikken går på, at den ikke følger de videnskabelige regler for empirisk forskning, og at hans resultater derfor er for letkøbte. Hertil har jeg en indsigelse: Intet i Willigs arbejde kan karakteriseres som letkøbt.

Jeg tvivler således på, at man med rette vil kunne anfægte den videnskabelige værdi af Willigs arbejde og teoriudvikling. Den baserer sig på og er inspireret af hans indgående kendskab til og hans kompetente og originale analyser af den nutidige og særdeles vedkommende kritiske sociologi – noget læseren får glæde af i hans hyppige henvisning til andre forskeres uhyre interessante arbejder.

Hvad man under ingen omstændigheder kan anfægte, er hans forsknings pragmatiske værdi. Læs bogen og døm selv! Den pragmatiske værdi kommer af, at Willig ikke lader sig nøje med at producere skrivebordsociologi, men går ud og møder de mennesker, han teoretiserer over i øjenhøjde og på deres egen banehalvdel. Dette kræver et betydeligt mod af en yngre forsker. For der skal mod til som forsker, at være et troværdigt vidne til det, der foregår "ude i felten" og ydermere at have et ønske om, at forskningen skal bidrage til en bevidstgørelsesproces og til generobringen af selvspekt hos de mennesker, han møder. Så de på sigt bliver i stand til at gøre op med de umyndiggørende, dehumaniserende og sygeliggørende arbejdsvilkår.

Har vi som psykologer brug for kendskab til sociologiske arbejder som Willigs? Svaret er: ja, i høj grad. Uden indgående kendskab til vor samtids samfundsforhold, risikerer vi ikke blot at arbejde uden tilstrækkelig viden om, hvad der afstedkommer de invaliderende, arbejdsrelaterede stress belastningsreaktioner, angst, og depression, som vi konfronteres med i vores arbejde – og som vi i stigende grad selv bliver ramt af. Vi risikerer desuden – hvad der er en af pointerne i Willigs bog – at være medvirkende til at underbygge og fremme den neoliberale kulturs managements rationaler, der afstedkommer skaderne. Der skal ikke herske tvivl om, at vi skal bruge al vores psykologiske viden og faglige ekspertise til at hjælpe mennesker, der ramt af arbejdslivets traumatisering. Men spørgsmålet er, om vi tillige ønsker at bidrage til det helt nødvendige opgør med uværdige og nedbrydende forhold på arbejdspladserne og i uddannelsessystemet, eller om vi skal lade os nøje med at reparere vore klienter og gøre dem mere robuste, så de bedre kan klare umenneskelige vilkår? Hvis dette overhovedet er muligt.

Vi har som psykologer brug for samfundsforskningen, ligesom samfundsforskningen har brug for os psykologer. Såvel samfundsforskere som magthavere har rystende lidt kendskab til arbejdsrelaterede, invaliderende psykiske tilstande som eksempelvis stressbelastningsreaktion, angst og depression, og hvad der afstedkommer dem. Det fremgår bl.a. af de florerende, klart nedgørende myter og vandrehistorier, som eksempelvis at invaliderende stress og depression er medarbejderens/lederens tavse oprør mod arbejdsforholdene, og at stressammenbrud i øvrigt skyldes perfektionisme og en svag personlighed. Jeg gad nok se den psykolog, der i behandlingen af en invaliderende stressramt kan få øje på oprøreren bag den dybt pinagtige tilstand!

Men nok så vigtigt er det, at vi som psykologer har særlige kompetencer til at udvikle faglig viden om såvel det, der nedbryder os, som hvilke helt nødvendige rammer og betingelser, der er forudsætningen for, at vi kan udvikle os som sunde og livsduelige mennesker og medmennesker i en virkelighed og verden, vi kan stå inde for.

Af Nadja U. Prætorius, mag.art., klinisk psykolog